

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN HUKUKSAL GEÇERLİLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Selcen ERDAL*

LEGAL VALIDITY OF INTERNATIONAL TREATIES

ÖZET

Genel bir ifadeyle, “uluslararası andlaşma”; “uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde haklar ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da ortadan kaldıran yazılı irade uyuşması” olarak tanımlanabilir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, bugün büyük çoğunluğu yapılageliş değerini kazanmış olan bu konudaki kuralları ayrıntılı biçimde düzenlemektedir.

Andlaşmaların hukuksal açıdan geçerli olabilmeleri birtakım koşullara bağlıdır. Andlaşmayı geçersiz kılan nedenleri genel bir biçimde; “andlaşmanın yasal yetkililer tarafından yapılmaması”, “iradenin sakatlanması” ve “uluslararası buyruk kurala (jus cogens) aykırılık” olarak belirlemek mümkündür.

Bir andlaşmanın geçersiz sayılmasının hukuki etkisi, bu andlaşmanın batıl sayılması; başka bir ifadeyle, o andlaşmanın ilke olarak yürürlüğe girdiği andan başlayarak bir hüküm doğurmamasıdır.

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Bu çerçevede, belirli istisnai durumlar söz konusu olmakla birlikte, önceden yapılan işlemler iptal edilerek, önceki koşulların mümkün olduğu ölçüde sağlanması gerekecektir.

ANAHTAR KELİMELELER: *Uluslararası Andlaşma, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, İrade Sakatlığı, Jus Cogens, Geçersizlik.*

ABSTRACT

In general definition, “international agreement” can be defined as; “a written contract among people recognised their authority in the field of international law, to set up rights and obligations, amending or removing them in a manner consistent with international law”. 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, regulates the norms which most of them are already became customaries today.

The validation of agreements in law is dependant to some conditions. The causes that invalidate treaties are generally; “treaties made by unauthorised people”, “failure of intentions” and “violation of order rules (iuscogens) of international law”.

The legal effect of an agreement becomes invalid, invalidity (nullity, impediment in law) in other words not to come in to operation from the moment of enforcement. In this context, although the cases of certain exceptional circumstances, all the processes will be canceled made in advance, it will need to ensure before conditions as much as possible.

KEYWORDS: *International Agreement, Vienna Convention on the Law of Treaties, Failure of Intentions, Jus Cogens, Invalidity.*

I. GİRİŞ

İç hukuk düzenlerinden farklı olarak, uluslararası hukuk kuralları, bizzat o kurallara uymak durumunda olan uluslararası hukuk süjeleri

tarafından oluşturulur¹. Uluslararası hukuk sùjelerinin sz konusu kuralları oluştururken başvurdukları yöntemlerden biri ve belki de en önemlisi “uluslararası andlaşmalar”dır.

Uluslararası hukukun aslı kaynaklarından biri olan “uluslararası andlaşmaları”, genel bir ifadeyle; “uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde haklar ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da ortadan kaldıran yazılı irade uyuşmaları” olarak tanımlamak mmkndr². 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi de bu tanımı dođrulamaktadır³ (m. 2/1, a).

Bir uluslararası andlaşmanın yapılması, pek çok aşamayı kapsamakta; andlaşma metninin oluşturulması ve kesinleştirilmesi, andlaşmanın bağlayıcılık kazanması için gerekli işlemlerin yapılması ve son olarak da andlaşmanın hüküm doğurmasını sağlayacak birtakım işlemlerin tamamlanması sürecinin bütününü ifade etmektedir.

Bugün büyük çoğunluğu yapılageliş değeri kazanmış olan kuralları düzenleyen Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde, andlaşmaların yukarıda belirtilen yapılış aşamalarına geniş bir biçimde yer verildiği görülmektedir. 23.5.1969 tarihinde Viyana’da imzalanan, 27.1.1980 tarihinde yürürlüğe giren ve bugün itibarıyla 114 devletin tarafı bulunduğu Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, günümüzde

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **THIRLWAY Hugh**, “The Sources of International Law”, International Law, (Edited by Malcolm EVANS), Third Edition, New York 2010, ss. 95-121.

² Andlaşma kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **FITZMAURICE Malgosia**, “The Practical Working of the Law of Treaties”, International Law, (Edited by Malcolm EVANS), Third Edition, New York 2010, s.172-176; **HENKIN Louis / PUCH Richard C. / SCHACHTER Oscar / SMIT Hans**, International Law – Cases and Materials, Second Edition, Minnesota 1987, s. 69-88; **PAZARCI Hüseyin**, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna Göre Andlaşma Kavramı”, Milletlerarası Hukuk Bülteni, Yıl 10, Sayı 1-2, 1990, ss. 151-163.

³ **M. 2/1, a:** “andlaşma, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla alakalı belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası anlaşma (mutabakat) demektir.”

uluslararası hukukun devletler arasında yapılan uluslararası andlaşmalara ilişkin kurallarının temel kaynağı niteliğine sahip bulunmaktadır⁴. Sözleşme’de, yapılış aşamalarına ilişkin kuralların yanında, andlaşmaların hukuksal geçerliliği noktasında bazı özel durumların da değerlendirildiği görülmektedir.

II. ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZLİK NEDENLERİ

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, andlaşmaların geçerliliğini etkileyebilecek durumlarla ilgili olarak beş temel düzenlemeye yer vermektedir⁵. İlgili her devletin, düzenlenen sebeplerden herhangi birine dayanarak andlaşmanın geçersizliğini ileri sürmesi mümkündür. Bu düzenlemelere genel olarak bakıldığında, geçersizlik nedenlerinin ve bunların sonuçlarının borçlar hukuku kurallarına belirli noktalarda paralellik gösterdiği görülmekte; andlaşmalara özgü hususların varlığı da dikkat çekmektedir⁶.

Andlaşmayı geçersiz kılabilecek bu nedenleri, genel bir biçimde, “andlaşmanın yasal yetkililer tarafından yapılmaması”, “iradenin sakatlanması” ve “uluslararası buyruk kurala (jus cogens) aykırılık” olarak belirlemek mümkündür.

A. Andlaşmanın Yasal Yetkililer Tarafından Yapılmaması

Bir andlaşmanın geçerli olması için gerekli temel koşullardan biri, bunun yetkili temsilciler tarafından yapılmış olmasıdır. Zira, yetkisiz

⁴ **ACER Yücel / KAYA İbrahim**, Uluslararası Hukuk, 5. Baskı, Ankara 2014, s. 78; **BROWNLIE Ian**, Principles of Public International Law, Seventh Edition, New York 2010, s. 608; **FITZMAURICE**, s. 174; **HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT**, s. 387.

⁵ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde, herhangi bir andlaşmanın geçersizliğinin ileri sürülmesine neden olacak durumlar sınırlı sayıda düzenlenmiştir. Ancak, unutulmamalıdır ki, andlaşmaların geçersizliğine ilişkin uluslararası yapılageliş kuralları, Sözleşme hükümleri kadar katı ve sınırlı sayıda olmayabilir. Bkz. **AKSAR Yusuf**, Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk – I, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 151.

⁶ **SUR Melda**, Uluslararası Hukukun Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2013, s. 48.

kişilerin ya da yetki aşımında bulunan temsilcilerin yaptığı andlaşmalar⁷, belirli şartlarda, temsil ettikleri uluslararası hukuk kişisini bağlamayacaktır.

Bu çerçevede, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 8. maddesinde; yetkisiz temsilcinin bir andlaşmanın akdedilmesine ilişkin olarak yaptığı herhangi bir işlemin, ilgili devlet tarafından daha sonra icazet verilmedikçe, kendisinden beklenen sonucu doğurmayacağı şu şekilde düzenlenmiştir:

“...bir Devleti temsil etmeye mezun kabul edilmeyecek bir kişinin bir andlaşmanın akdedilmesi ile ilgili olarak yaptığı bir işlem, o Devletçe daha sonra teyit edilmedikçe hukuki sonuç doğurmaz.”

Bir andlaşmanın yapılmasında yetki aşımı söz konusu olduğunda ise, bu andlaşmanın geçerliliği ile ilgili olarak, belirli ihtimaller üzerine değerlendirme yapmak gerekmektedir. Öncelikle, bir andlaşmanın yetki aşımı sonucu yapılması, temsilcinin uluslararası hukuk çerçevesinde kendisine tanınan yetkilerin sınırını aşarak birtakım yükümlülükler altına girmesi veya bu yükümlülükleri, temsil ettiği uluslararası hukuk kişisi tarafından getirilen sınırlamaları göz ardı ederek kabul etmesi durumlarında ortaya çıkmaktadır⁸.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 47. maddesinin konuya ilişkin düzenlemesi şu şekildedir:

“Bir temsilcinin bir Devletin belirli bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklama yetkisi özel bir sınırlamaya tabi kılınmışsa, temsilcinin o sınırlamaya riayet etmemesi, kendisi tarafından açıklanan rızayı geçersiz kılma gerekçesi yapılamaz, meğer ki temsilcinin bu rızayı açıklamasından önce sınırlama diğer görüşmeciler Devletlere bildirilmiş olsun.”

Sözleşme'nin 47. maddesinde yer alan ifadelerden, her yetki aşımı durumunun, bir andlaşmayı otomatik olarak geçersiz kılmayacağı;

⁷ Böyle yetki aşımı sonucu yapılmış andlaşmalara **“ultra vires”** andlaşmalar adı verilmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT**, s. 458-461.

⁸ **PAZARCI Hüseyin**, Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap, 12. Baskı, Ankara 2014, s. 168.

andlaşmanın akıbetinin, temsilcinin yetkilerine getirilen sınırlamadan diğer tarafların bilgi sahibi olup olmamasına göre deęiőeceęi anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, yetki aşımının andlaşmayı geçersiz kılabilmesi için, yetkiye getirilen sınırlamanın önceden diğer devletlere bildirilmiş olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle taraf devletin; temsilcisinin, diğer görüşmeci devletlere önceden bildirilmemiş olan yetki sınırlamalarını dikkate almaksızın açıkladığı rızasının geçersizliğini ileri sürmesi mümkün değildir.

Bütün bunların yanında, bir andlaşmanın ilgili uluslararası hukuk kişisinin ve özellikle bir devletin andlaşma yapma konusundaki iç hukuk kurallarına aykırı olarak yapılması, andlaşmanın hukuksal geçerliliğini etkileyebilecek bir diğer neden olarak ortaya çıkmaktadır.

Esasen, iç hukukun andlaşma yapma konusundaki hükümlerine aykırı yapılan andlaşmaların geçerliliğine ilişkin olarak, farklı görüşler mevcuttur⁹. Bir görüşe göre, iç hukuk ile uluslararası hukuk düzenleri birbirlerinden tamamen ayrı ve bağımsızdır. Dolayısıyla, bunların birbirlerinden etkilenmesi ilke olarak söz konusu olmayıp, iç hukuk kurallarına aykırı bir şekilde yapılan bir andlaşmanın uluslararası hukuk bakımından geçerli sayılmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bir diğer görüş ise, tam aksine, bir andlaşmanın iç hukuk kurallarına aykırı olarak yapılması ve sakatlığın iç hukuk bakımından gerçekleşmiş olmasının uluslararası hukuku da etkileyeceğini, iki hukuk düzeninin bir bütün olduğu varsayımından hareketle, ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, iç hukuk kurallarına aykırı olarak gerçekleştirilen ve sakat hale gelen andlaşma, uluslararası hukukta da doğrudan sakat ve geçersiz hale gelmektedir¹⁰.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ise, bu konudaki farklı görüşleri bağdaştıran bir anlayış benimseyerek, iç hukuk kurallarına aykırı biçimde gerçekleştirilen andlaşmaları, belirli koşullarda geçerli sayma yolunu seçmiştir. Bu çerçevede, Sözleşme'nin 46. maddesinin 1. fıkrasında,

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **HARRIS D. J.**, *Cases and Materials on International Law*, Fourth Edition, London 1991, s. 783-785.

¹⁰ **BROWNLIE**, s. 617; **REÇBER Kamuran**, *Uluslararası Hukuk*, Bursa 2014, s. 119.

“Bir devlet, bir andlaşmayla bağlanma rızasının iç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıasına, rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramaz, meğer ki ihlal aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.” ifadelerine yer verilmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır ki, andlaşmanın yapımına ilişkin iç hukuk kuralının ihlali, kural olarak, bir andlaşmanın geçersiz sayılması sonucunu doğurmamaktadır¹¹. Böyle bir andlaşmanın geçersizliğinin ileri sürülebilmesi için, konuya ilişkin iç hukuk kuralının ihlali aşikâr ve ihlal edilen kuralın da temel nitelikte olması gerekmektedir.

Sözleşmenin 46. maddesinin 2. fıkrası, iç hukuk kuralının ihlalinin, hangi hallerde aşikâr kabul edileceğini, *“Bir ihlal, söz konusu meselede normal uygulamaya göre ve iyi niyetle hareket eden herhangi bir Devlet için objektif olarak açık görünüyorsa, aşikârdır.”* ifadeleriyle açıklamaktadır.

Viyanalı Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 46. maddesinde yer alan bu düzenleme ile, uluslararası hukukun esasen devletlerin iç örgütlenmesiyle ilgilenmediği; ancak belirlenen şartlar altında, devletlerin iç hukuk kurallarının uluslararası alanda etkili kılınabildiği anlaşılmaktadır. Bu da genellikle, anayasal düzeydeki kurallara açıkça aykırı olarak yapılan andlaşmaları kapsar görünmektedir¹².

Esasen, Sözleşmenin 46. maddesinde yer alan düzenleme, uygulamada sıklıkla karşılaşılmayacak bir ihtimali kapsamaktadır. Zira, bir andlaşmanın yapılması sırasında pek çok aşamadan geçilmekte; devlet, bir andlaşma ile bağlı olup olmayacağını değerlendirirken, iç hukuk kuralları ve özellikle anayasal düzenlemelerine aykırı bir durumun

¹¹ Bu çerçevede, Uluslararası Adalet Divanı, Kamerun-Nijerya Sınır Uyuşmazlığı kararında, bir devletin, diğerinin iç hukuk işlemlerini takip ve kontrol yükümlülüğü olamayacağı ve dolayısıyla geçersizlik ya da usulsüzlük iddiasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bkz. Land and Maritime Boundary Between Cameroon and Nigeria, (Cameroon v. Nigeria; Equatorial Guinea Intervening), Judgment, (2002) ICJ Reports, s. 303.

¹² **PAZARCI Hüseyin**, Uluslararası Hukuk, 13. Baskı, Ankara 2014, s. 78.

var olup olmadığını, andlaşmanın akdi esnasında temsilcileri ile ilgili bir yetki sorununun bulunup bulunmadığını özenli bir biçimde gözden geçirmektedir¹³.

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin yukarıda açıklanan 46. maddesi ile, ona benzer görünen 27. maddesi arasındaki nüanstır. Sözleşme'nin 27. maddesinde, *“Bir taraf bir andlaşmayı icra etmeme gerekçesi olarak iç hukukunun hükümlerine başvuramaz...”* ifadelerine yer verilmekte; bununla, andlaşmaya taraf bir devletin, andlaşmanın geçersizliğinin değil; andlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesinin gerekçesi olarak, iç hukuk hükümlerini ileri süremeyeceği belirtilmektedir.

B. İradenin Sakatlanması

Bir andlaşmanın geçerli kabul edilmesi için gerekli bir diğer koşul, bunun tarafların serbest iradesine dayanması; tarafların andlaşma ile bağlanmayı ve o andlaşmanın hükümlerini serbestçe kabul etmesidir. Zira, özgür bir biçimde ortaya konulmayan iradenin, bir devleti mutlak bir biçimde bağlaması mümkün değildir. Uygulamada nadiren rastlansa da, iradeyi sakatlayan sebepler; “yanılgı (hata)”, “aldatma (hile)”, “temsilcinin ayartılması”, “temsilci üzerinde baskı” ve “devlet üzerinde kuvvet tehdidi ya da kullanılması” olarak kabul edilmektedir.

1. Yanılgı (Hata)

Ulusal hukuk sistemlerinde borçlar hukuku sahasında irade sakatlıkları arasında, yanılgı (hata) hiç şüphesiz önemli bir yer işgal etmekte; ancak uluslararası andlaşmalar hukuku alanında oldukça sınırlı bir uygulama alanına sahip bulunmaktadır.

Uygulanan uluslararası hukukta, bir andlaşmanın yapılışında, tarafların belirli bir olgu ya da duruma ilişkin yanılgıya düşmesi durumunda, bir andlaşmanın geçersizliğinin ileri sürülebileceği; ancak, yanılgının andlaşmayı geçersiz kılabilmesi için belirli koşulların var olması gerektiği, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 48. maddesinin 1. fıkrasındaki şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Bir Devletin bir andlaşmadaki bir hataya andlaşma ile bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilmesi için,

¹³ **AKSAR**, s. 151.

hatanın andlaşma yapıldığı zaman o Devletçe varlığı farz edilen ve andlaşma ile bağlanma rızasının esaslı bir temelini teşkil eden bir olay ve durumla ilgili olması gerekir.”

Sözleşme'nin 48. maddesinde belirtildiği üzere, bir andlaşmanın yanılığının nedeni ile geçersizliğinin ileri sürülebilmesi için, bu yanılığının andlaşmanın temel verilerine ilişkin olması şarttır¹⁴; düşülen alelde yanılığın, andlaşmanın geçerliliğini etkilemez. Başka bir ifadeyle, yanılığın bir geçersizlik nedeni olabilmesi için; yanılığa düşen tarafın gerçek durumu bilmesinin, andlaşmanın bu temel veriler üzerinde yapılmasını engelleyecek, belki de böyle bir andlaşmanın yapılması ihtimalini tümüyle ortadan kaldıracak nitelikte olması gerekir¹⁵.

Bunun yanında, bir uluslararası hukuk kişinin yanılığının nedeni ile bir andlaşmanın geçersizliğini ileri sürebilmesi için, bu yanılığının oluşumunda kendisinin hiçbir katkısının olmaması ya da böyle bir yanılma olasılığı izleniminin kendisi bakımından bulunmaması gerektiği, Sözleşme'nin 48. maddesinin 2. fıkrasında şu şekilde ifade edilmektedir:

“Söz konusu Devlet kendi davranışı ile hataya katkıda bulunduysa veya şartlar o Devleti muhtemel bir hatadan haberdar edecek şekilde ise, 1. paragraf hükümleri uygulanmaz.”

Uygulamada, yanılığının nedeni ile andlaşmanın geçersizliğinin ileri sürülmesi örnekleri genellikle sınır anlaşmalarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Uluslararası Adalet Divanı 1962 *Tapınak Davası* kararında, henüz var olmayan Viyana Sözleşmesi düzenlemelerine paralel şekilde karar vermiş; yanılığın ilişkin Sözleşme hükümlerinin hazırlanmasına açıkça katkıda bulunmuştur¹⁶. Tayland bu davada; anlaşmaya ek haritada gösterilen sınırın, haritada gösterilen su bölümü çizgisini

¹⁴ Andlaşmanın temel verileri ile ilgili olarak yapılan hatanın/düşülen yanılığının andlaşmayı geçersiz kılabileceği konusunda bkz. *Mavrommatis Palestine Concessions Case, (Jurisdiction), (Greece v. UK), (1924) PCIJ Reports, Series A, No. 2, s. 12.*

¹⁵ Sözleşme'nin 48. maddesinin 3. fıkrasına göre, bir andlaşmanın sadece kaleme alınışı/redaksiyonu ile ilgili ortaya çıkan bir yanılığın, onun geçerliliğini etkilememekte ve bu durumda Sözleşme'nin 79. maddesi uygulanmaktadır.

¹⁶ **HARRIS**, s. 786; **AKSAR**, s. 153.

izlemediğini gerekçe göstererek yanılıya düştüğünü iddia etmiştir. Divan ise kararında; yanılığın oluşumuna katkıda bulunan tarafın veya önceden önleyebileceği bir yanılığın ya da içinde bulunulan şartların muhtemel bir yanılığın varlığını gösterir nitelikte olduğu durumlarda, bu sebebe dayanarak andlaşmanın geçersizliğini ileri süremeyeceğini ifade etmiş; Taylandlı (Siyamlı) devlet yetkililerinin andlaşmaya ek haritayı gördükleri gerekçesiyle, Tayland'ın iddiasını reddetmiştir¹⁷.

2. Aldatma (Hile)

Bir andlaşmanın görüşmeleri sırasında, taraflardan birinin diğerini bilinçli bir şekilde belirli veriler üzerinde yanıltması durumunda, söz konusu andlaşmanın geçersizliğinin ileri sürülmesi mümkündür. Aldatma (hile) durumunun bir andlaşmayı geçersiz kılabileceği, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 49. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bir Devlet bir andlaşmayı diğer bir görüşmeci Devletin hileli davranışı ile yapmaya itildiyse, bu Devlet hileye andlaşmayla bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilir.”

3. Temsilcinin Ayartılması

Taraf temsilcisinin ayartılması da iradeyi sakatlayan nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 50. maddesi,

“Bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasının açıklanması, temsilcinin başka bir görüşmeci Devlet tarafından doğrudan veya dolaylı şekilde ayartılması suretiyle sağlandıysa, bu Devlet böyle bir ayartılmaya, andlaşma ile bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

Buna göre, bir devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklaması, temsilcinin başka bir görüşmeci devlet tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ayartılması suretiyle sağlanmış ise, bu andlaşmanın geçersizliği ileri sürülebilecektir.

Burada kastedilen, temsilciye basit maddi çıkar sağlanması değil, temsilcinin iradesini kayda değer bir derecede etkileyen davranışlardır.

¹⁷ Case Concerning the Temple of Preah Vihear, (Cambodia v. Thailand), Merits, (1962) ICJ Reports, 6, s. 26.

Temsilcinin rüşvet verilerek veya herhangi bir şekilde ayarılmasının, uluslararası uygulama ya da mahkeme kararlarına konu oluşturan bir örneği bulunmamaktadır¹⁸.

4. Temsilci Üzerinde Baskı

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 51. maddesine göre, *“Bir Devletin temsilcisine karşı yöneltilen hakaret veya tehditler ile icbar edilerek sağlanan Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasının açıklanmasının herhangi bir hukuki etkisi olmayacaktır.”*

Dolayısıyla, bir andlaşmanın gerek görüşmeciler gerekse imza ya da onay yetkisine sahip kişiler üzerinde yapılan baskı ve zor kullanılması (cebir) sonucu gerçekleşmesi durumunda, söz konusu andlaşmanın geçerliliği ortadan kalkacaktır. Sözü edilen baskı, temsilcinin kendisi ya da mesleki geleceği üzerinde yapılacak her türlü tehdit, fiziksel zor kullanım ve ailesi üzerinde bu tür tehdit ve fiili uygulamaları da içermektedir¹⁹.

Bu duruma ilişkin olarak sözü edilebilecek en belirgin örnek, Hitler'in, Berlin'e çağırdığı Çekoslovakya Cumhurbaşkanı ile Dışişleri Bakanı üzerinde uyguladığı tehdit ve zor kullanım sonucu, Çekoslovakya'nın Alman Reich'in eline bırakılmasını içeren 15.3.1939 tarihli bir andlaşmanın gerçekleşmesidir. Görüşmeler sırasında, Çekoslovakya Cumhurbaşkanı'nın tehdit edildiği; kendisine, andlaşmayı imzalamadığı takdirde iki saat içinde Prag'ın yerle bir edileceğinin söylendiği belirtilmektedir²⁰. Bu durum, daha önceden Almanya ile birlikte Çekoslovakya'ya ilişkin 29.9.1938 tarihli Münih Andlaşmasını

¹⁸ HARRIS, s. 787; PAZARCI, I. Kitap, s. 171.

¹⁹ BROWNLIE, s. 619; HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT, s. 463; PAZARCI, Uluslararası Hukuk, s. 79.

²⁰ AKSAR, s. 154; HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT, s. 463; MERAY Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, Cilt 2, 4. Baskı, Ankara 1975, s. 90.

imzalayan İngiltere ve Fransa tarafından hemen protesto edilerek, söz konusu andlaşmanın geçersizliği ileri sürülmüştür²¹.

5. Devlet Üzerinde Kuvvet Tehdidi ya da Kullanılması

Bir devlete karşı kuvvet tehdidi ya da kullanımı yoluyla elde edilen andlaşmanın geçersiz sayılıp sayılmayacağı meselesi, barış andlaşmalarının çok büyük bir bölümünün, savaşın galipleri tarafından mağlup devletlere kabul ettirildiği gerçeğini hemen akıllara getirmektedir. Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, uygulanan uluslararası hukuk, kuvvet kullanımının yasak olmadığı dönemlerde, bu yöntemlere dayanarak gerçekleştirilmiş olan andlaşmaları büyük ölçüde geçerli saymıştır²².

Ancak, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın (m. 2/4) kuvvet tehdidi ve kullanımını yasaklamasının ardından, bu tür yöntemlerle gerçekleştirilecek andlaşmaların akıbetinin ne olacağı sorusu tekrar gündeme gelmiş ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 52. maddesi ile bu soruya aşağıdaki şekilde açık ve kesin bir cevap verilmiştir:

“Birleşmiş Milletler Andlaşması'na geçirilmiş olan uluslararası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmak suretiyle yapılması sağlanan bir andlaşma batıldır.”

Görüldüğü gibi, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 52. maddesinde, Birleşmiş Milletler Andlaşması'na aykırı bir biçimde kuvvet tehdidi ve kullanımı yoluyla elde edilecek andlaşmaların kesin bir biçimde geçersiz olacağı hükme bağlanmıştır. 52. maddede yapılan düzenlemeyle getirilen bu kuralın aynı zamanda bir yapılageliş değeri

²¹ **FITZMAURICE**, s. 180; **HARRIS**, s. 787; **KLABBERS Jan**, International Law, New York 2013, s. 59; **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk, s. 79.

²² Örneğin, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 17.8.1923 tarihli Wimbledon Davası'na ilişkin kararında, 1919 Barış Andlaşmaları'nı uygulamıştır. Bkz. The Wimbledon Case, (France, Italy, Japan and the UK v. Germany), (1923) PCIJ Reports, Series A, No. 1; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **KLABBERS**, s. 60-62.

kazandığını söylemek, Uluslararası Adalet Divanı'nın vermiş olduğu çeşitli kararları da göz önünde bulundurarak, mümkün görünmektedir.

Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, Birleşik Krallık ile İzlanda arasındaki Balıkçılık Davası'nda, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 52. maddesi ve Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın kuvvet kullanımını yasaklayan hükümleri arasında bir bağın olduğuna işaret ederek, modern uluslararası hukukta kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanma neticesi akdedilen andlaşmaların batıl olduğu konusunda hiçbir şüphenin bulunmadığını açıkça ifade etmiştir²³.

Buradan yola çıkılarak, askeri kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi dışında gerçekleşen herhangi bir baskının bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini söylemek de mümkün görünmektedir²⁴. Başka bir ifadeyle, bir andlaşmanın; siyasi, askeri vb. herhangi bir baskı altında gerçekleşmesi, söz konusu andlaşmayı doğrudan geçersiz kılmayacaktır. Zira andlaşmalar çoğunlukla, çeşitli sebeplerle eli güçlü olan devletin çıkarlarının daha fazla korunduğu hükümleri içeren metinler olarak ortaya çıkmaktadır²⁵. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi andlaşmanın tarafları arasındaki bu tip eşitsizlikleri, durumun gerçek niteliğinin tespit edilmesinde ve uygulanmasında ortaya çıkabilecek güçlükleri de göz önünde bulundurarak, bir geçersizlik nedeni olarak düzenleme yoluna gitmemiştir²⁶.

²³ Fisheries Jurisdiction, (United Kingdom v. Iceland), Jurisdiction of the Court, Judgement, (1973) ICJ Reports, s.14.

²⁴ **AKSAR**, s. 155; **BROWNLIE**, s. 619; **HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT**, s. 464.

²⁵ 1903'te Birleşik Devletler'in, İspanya'dan ayrılan Küba'nın bir devlet olarak tanınmasını, Guantanamo Askeri Üs Andlaşması'nın imzalanması şartına tabi tutması, bu durumun tipik örneklerindedir. Günümüzde de geçerliliğini devam ettiren bu andlaşma çerçevesinde, Birleşik Devletler önemli çıkarlarına hizmet eden Guantanamo Askeri Üssü ile ilgili sürekli nitelikte bir hak elde etmiştir. Bkz. **AKSAR**, s. 155.

²⁶ Örneğin, Birleşik Krallık ile Çin arasında akdedilen ve varlığını 1997'ye kadar devam ettiren Hong Kong üzerinde Birleşik Krallık egemenliğini tesis eden andlaşma ile ilgili olarak, Çin Hükümeti andlaşmanın eşitsiz bir andlaşma olduğunu ve dolayısıyla geçersiz sayılması gerektiğini ileri sürmüştü, ancak Çin'in bu iddiaları kabul görmemiştir. Bkz. **AKSAR**, s. 155.

C. Uluslararası Buyruk Kurala/Uluslararası Hukukun Emredici Normlarına (jus cogens) Aykırılık

Devletlerin istedikleri konularda ve içerikte andlaşma yapabilme serbestisi, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir ve devletlerin egemenliğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar²⁷. Bununla birlikte, bu temel ilkenin istisnalarının bulunup bulunmadığı tartışılmakta; devletlerin uluslararası toplumun temel çıkarlarını ilgilendiren kimi konularda andlaşma yapma serbestilerinin bulunmaması gerektiği ileri sürülmektedir.

Gerçekten, bir hukuk düzeni içinde, o düzen çerçevesinde işlem tesis edecek sùjelerin iradelerinin sınırlanması, belirli durumlarda zaruridir. Zira, iradenin sınırsız bir biçimde serbest olması ihtimali, çok ciddi sorunları da beraberinde getirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle irade, hukuk düzenin temelini oluşturan ve hukuk kişilerinin aksini kararlaştıramayacağı emredici normların varlığıyla sınırlanmak durumundadır.

Bu çerçevede birçok ulusal hukuk düzeni; kamu düzeninin, genel ahlakın ya da kişilik haklarının korunması gibi amaçlarla, kişilerin sözleşme yapma yetkisini sınırlayan kurallara sahip bulunmaktadır. Böylelikle, hukuk sùjelerinin sözleşme yapma özgürlüğü temel ilke olmakta ve fakat bu özgürlük o toplumun temel değerleri ve toplumsal çıkarları bağlamında getirilen sınırlamalarla çevrenmektedir²⁸.

Uluslararası hukuk düzeninde de, devletler kural olarak istedikleri konularda andlaşma yapabilmektedirler. Fakat, bu özgürlüğün aşılmaması gereken birtakım sınırlarının olduğu; uluslararası hukuk düzeninde de, uluslararası hukuk kişilerinin aksini kararlaştıramayacakları emredici normların bulunduğu, Viyana Adlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin, 53. ve 64. maddeleriyle, açıkça kabul edilmektedir.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesinde, uluslararası hukukun emredici normlarının, “...bir bütün olarak

²⁷ **DENK Erdem**, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, Sayı 2, Yıl 2001, s. 44.

²⁸ **DENK**, s. 44.

Devletler toplununun; kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir genel uluslararası hukuk normu ile değiştirilebileceğini kabul ettiği ve tanıdığı bir norm” olarak tanımlandığı görülmektedir. Sözleşme’nin 64. maddesinde ise, “*Eğer genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normu ortaya çıkarsa....*” ifadelerine yer verilmek suretiyle, uluslararası hukuk düzeninde yeni emredici normların ortaya çıkmasının mümkün olduğu belirtilmektedir.

Sözleşme’de düzenlenen bu kuralların andlaşmaların hukuksal geçerliliği üzerindeki etkileri, yine aynı maddelerde düzenlenmiştir. Sözleşme’nin 53. maddesinde, “*Yapılışı sırasında, genel uluslararası hukukun bir emredici normu ile çatışan her andlaşma batıldır....*” ifadelerine yer verilmiştir. Sözleşme’nin 64. maddesinde ise, mevcut herhangi bir andlaşmanın, ileride ortaya çıkacak bir emredici norma aykırı olması ihtimali şu şekilde kaleme alınmıştır: “*Genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normu oluştuğunda, bununla çatışan mevcut herhangi bir andlaşma batıl hale gelir ve sona erer.*”

Sözleşmenin 53. ve 64. maddelerinden, bir kuralın jus cogens kural olmasının en önemli sonucunun, kendisiyle çatışan andlaşmayı geçersiz kılması olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu konudaki temel ilke, jus cogens kuralların, kendisiyle çatışan andlaşmaları çatışma anından itibaren geçersiz kılmasıdır; geçersizlik anı çatışmanın tespit edildiği değil, çatışmanın gerçekleştiği andan başlayarak etki doğuracaktır²⁹.

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun bu nitelikteki kurallara verdiği örneklerden bazıları; “kuvvet kullanma yasağı”, “köle ticaretinin ve deniz haydutluğunun yasaklanması”, “soykırımın yasaklanması” ve “devletlerin eşitliği”dir. Elbette, bu konuda bir katalog düzenlemesi söz konusu olmayıp, arayışlar devam etmektedir.

Ancak, var olan bu belirsizlik nedeniyle, jus cogens’in, “ona anlam verecek bir içerikten ve yaşam sağlayacak yöntem kurallarından yoksun, bilimsel zorunlulukları karşılamaktan uzak, uygulanan hukukla ilgisiz, herhangi bir amaçla kullanılmaya elverişli” olduğu yönünde sert eleştiriler yapılmakta; bu kavramın “eski doğal hukuk kavramının yeni bir ad altında ortaya çıkmış hali” olarak değerlendirilebileceğini ileri

²⁹ DENK, s. 67.

süren görüşler dile getirilmektedir³⁰. Aynı doğrultuda, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin bu belirsizliği giderme konusunda yetersiz olduğu; bir kuralın hangi ölçütler çerçevesinde jus cogens kural sayılacağını, yapılan tanıma rağmen, belirleyemediği üzerinde durulmaktadır³¹.

III. ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZ SAYILMA YOLLARI VE ETKİLERİ

Özel hukukta, bir hukuksal işlemin geçerli bir şekilde meydana gelmesi ve kendisinden beklenen sonuçları sağlaması; kurucu unsurlarında, etkinlik unsurlarında ve geçerlilik şartlarında herhangi bir eksiklik bulunmamasına bağlıdır³². Bunlardan herhangi birinin eksik olması durumunda işlem geçersizleşir ve kendisinden beklenen sonuçları sağlaması mümkün olmaz. Bu açıdan, “geçersizlik” bir üst kavram olup, işlemdeki eksikliğin ağırlığına göre; *yokluk*, *mutlak butlan*, *nisbi butlan*, *tek taraflı bağlamazlık* ve *nisbi etkisizlik* halleriyle özel olarak düzenlenir.

Uluslararası hukuk işlemleri ve özellikle andlaşmalar bakımından, yukarıda belirtilen ayrımlara uzun süre yer verilmediği ve uygulanan uluslararası hukukun andlaşmaların geçersiz sayılmaları konusunda yalnızca nisbi butlan çerçevesine giren değerlendirmelerle yetindiği gözlenmektedir. Günümüz uygulanan uluslararası hukukunda ise, andlaşmaların geçersiz sayılma yolları, Viyana Andlaşmalar Hukuku

³⁰ **MERAY**, s. 94.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **DENK**, s. 46-52; **HENKIN / PUGH / SCHACHTER / SMIT**, s. 468-469; **KARAKOÇ İrem**, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens - Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2006, s. 113; **MERAY**, s. 94; **SHAW Malcolm N.**, International Law, Sixth Edition, New York 2008, s. 944; **VERDROSS Alfred**, “Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law”, The American Journal of International Law, Vol. 60, No. 1, January 1966, ss. 55-63.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. **AYAN Mehmet / AYAN Nurşen**, Medeni Hukuka Giriş, 10. Baskı, Konya 2014, s. 144-147.

Sözleşmesi'nde, mutlak butlan ve nisbi butlan durumlarıyla sınırlı tutulmaktadır³³.

Yokluktan sonra karşılaşılabilecek en ağır geçersizlik hali olan “mutlak butlan”, hukuksal işlemin kesin olarak geçersiz (batıl) sayılmasını ifade etmektedir. Böyle bir ihtimalde hukuksal işlem doğmakta ve fakat o hukuk düzeninin çok temel bir kuralına aykırı olmasından dolayı istenilen sonuçları gerçekleştirmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumda, söz konusu sakat işlemin kesinlikle ortadan kaldırılması (iptali) gerektiği kabul edilmektedir. Bu amaçla, bu sakat işlemde zarar gören kişiler bunun iptalini isteyebilecekleri gibi, hakem ya da yargıç kendiliğinden bu durumu nazara alabilir³⁴.

Hukuk düzeni, bazı hallerde ilgisine hukuksal işlemi tek taraflı olarak iptal edebilme imkânı da tanımaktadır. Burada, yalnızca yararı o hukuk düzenince korunan kişinin haklarının çiğnenmesi söz konusudur. O, isterse işlemin geçerliliğine razı olur, isterse belirli şartlar çerçevesinde geçersiz kılar³⁵. Buna karşılık, yargıç geçersizliği kendiliğinden nazara alamaz. Bu geçersizlik hali için “nisbi butlan” ifadesi kullanılmaktadır.

Verilen bilgiler çerçevesinde, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin nisbi butlan nedeni olarak değerlendirdiği durumların şunlar olduğu görülmektedir:

- iç hukuka dayalı yetkisizlik durumları (m. 46-47);
- yanlışlık/hata (m. 48);
- aldatma/hile (m. 49);
- temsilcinin ayartılması (m. 50).

Sözleşme'nin mutlak butlan nedeni olarak değerlendirdiği durumlar ise şunlardır:

- temsilci üzerinde baskı (m. 51);
- devlet üzerinde kuvvet tehdidi ya da kullanılması (m. 52);

³³ PAZARCI, Uluslararası Hukuk, s. 82.

³⁴ PAZARCI, Uluslararası Hukuk, s. 82.

³⁵ AYAN / AYAN, s. 150.

- uluslararası hukukun emredici normlarına (jus cogens) aykırılık (m. 53 ve 64).

Geçersizlik nedenlerini bu şekilde belirleyen Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, geçersizliğin sonuçlarını 69. maddesinde düzenlemiştir. Buna göre, bir andlaşmanın geçersiz (batıl) olması, ilke olarak, yürürlüğe girdiği andan başlayarak (ab inito) hüküm doğurmasını ifade etmektedir³⁶ ve tabiidir ki hükümsüz bir andlaşmanın hiçbir hukuksal gücü bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, kimi durumlarda, önceden bu andlaşmaya dayanılarak iyiniyetle yapılan işlemlerin son bulmayacağı kabul edilmektedir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 69/2, b maddesi bu durumu,

“geçersizliğe başvurulmadan önce iyi niyetle icra edilmiş olan işlemler, sırf andlaşmanın geçersizliği sebebiyle gayri hukuki hale gelmez.” ifadeleriyle düzenlemektedir.

Bunun dışında kalan diğer bütün durumlarda ise, önceden yapılan işlemlerin iptal edilmesi ve her şeyin olabildiğince eski durumuna getirilmesi gerektiği, Sözleşme'nin 69/2, a maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“her bir taraf diğer herhangi bir taraftan karşılıklı ilişkilerinde işlem yapılmamış olsaydı hangi durum mevcut olacak idiyse o durumun mümkün olduğu ölçüde tesis etmesini isteyebilir.”

Sözleşme'nin 44. maddesinin 2. fıkrasında, geçersizliğin ilke olarak andlaşmanın tümü ile ilgili olduğu *“Bir andlaşmayı geçersiz kılmak.....için bu Sözleşmede tanınan bir gerekçeye,.....ancak andlaşmanın tamamı hakkında başvurulabilir”* ifadeleriyle belirtilmiştir. Ancak, Sözleşmenin 44. maddesinin 3. ve 4. fıkralarında, geçersizlik nedeninin açık bir biçimde yalnızca belirli hükümleri ilgilendirmesi ve bunun andlaşmanın yapılması için taraflar bakımından temel gerekçe oluşturmaması durumunda, yalnızca bu hükümlerin geçersiz sayılmasının mümkün olduğu düzenlenmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 69. maddesinin 4. fıkrasında, *“Belirli bir Devletin çok*

³⁶ FITZMAURICE, s. 179; PAZARCI, Uluslararası Hukuk, s. 82.

tarafli bir andlaşma ile bağlanma rızasının geçersizliği durumunda, önceki kurallar, o Devletle andlaşmanın tarafları arasındaki ilişkilerde uygulanır.” ifadelerine yer verilerek; çok taraflı bir andlaşmada, geçersizlik nedeninin yalnızca bir devletin iradesi bakımından söz konusu olması durumunda, bu nedenin diğer taraflar arasında andlaşmanın geçerliliğini etkilemeyeceği düzenlenmiştir.

Bu noktada, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 71. maddesinden de söz etmek gerekir. Zira bu maddede, uluslararası hukukun emredici bir normu ile çatışan bir andlaşmanın geçersizliğinin sonuçları özel olarak düzenlenmektedir:

“1. 53. maddeye göre batıl olan bir andlaşma durumunda taraflar:

a) genel uluslararası hukukun emredici bir normu ile çatışan herhangi bir hükme güvenerek icra edilen herhangi bir işlemin sonuçlarını mümkün olduğu ölçüde bertaraf edeceklerdir;

b) karşılıklı ilişkilerini genel uluslararası hukukun emredici normuna uygun hale getireceklerdir.

2. 64. maddeye göre batıl olan ve sona eren bir andlaşma halinde, andlaşmanın sona ermesi,

a) tarafları andlaşmayı bundan sonra icra etme konusunda herhangi bir yükümlülüğten kurtarır;

b) tarafların andlaşmanın sona ermesinden önceki icrası suretiyle doğan herhangi bir hak, yükümlülük veya hukuki durumlarını etkilemez, şu kadar ki bu hak, yükümlülük veya durumların daha sonra muhafaza edilmeleri genel uluslararası hukukun emredici normu ile çatışmadığı oranda mümkündür.”

Bu hükümden anlaşılmalıdır ki, uluslararası hukukun emredici normlarıyla çatışan andlaşmanın tarafları, bu andlaşmada yer alan bir hükme dayanarak gerçekleştirdikleri herhangi bir işlemi iptal ederek, mümkün olduğu ölçüde eski durumu sağlamaya çalışacaklar ve karşılıklı ilişkilerini emredici hukuk normlarına uygun hale getireceklerdir.

Bir andlaşmanın yeni oluşan bir jus cogens kural nedeniyle geçersiz hale gelmesi durumunda ise, tarafların artık o andlaşma ile bağlılıkları kalmamakta; bu durum, tarafları andlaşmayı bundan sonra icra etme konusunda herhangi bir yükümlülüğten kurtarmaktadır. Ancak,

bu aşamaya kadar icra edilen yükümlülükler ve haklar bu durumdan etkilenmemektedir. Zira, ilgili andlaşmanın jus cogens kuralın söz konusu olmadığı zamanda yapılması nedeniyle, burada sadece andlaşma geçersiz hale gelmekte; fakat, andlaşmaya istinaden yapılmış eylemler veya tesis edilmiş işlemler ise yeni jus cogens kural ile bunlar çelişmedikleri ölçüde geçerli olmaktadır³⁷. Başka bir ifadeyle, söz konusu andlaşmaya dayanılarak kazanılan hakların, üstlenilen yükümlülüklerin veya elde edilen durumların korunmaları, bunların ilgili jus cogens kural ile çatışmadığı ölçüde mümkündür.

Geleneksel uluslararası hukuka göre, bir andlaşmanın yukarıda belirtilen nedenlerle geçersiz sayılması, ya tarafların birlikte bir çözüme varmaları ya da uyuşmazlıklarını barışçı bir biçimde çözmeye yönelik çaba sarf etmeleri yöntemlerini içermektedir. Ancak, uygulamada, tarafların birlikte bir çözüme varamamaları halinde, zarar gören tarafın, tek taraflı olarak, geçersizliğini ileri sürdüğü andlaşmaya son verdiği görülmektedir³⁸.

Andlaşmaların geçersizliği, sona ermesi, andlaşmadan çekilme veya hükümlerinin askıya alınması konusunda ne gibi bir usul izleneceği hususu, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 65. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bir andlaşmanın geçersiz olduğu kanısında olan devlet, bu görüşünü ve almayı düşündüğü önlemi yazılı olarak (m. 67/1) öteki taraf ya da taraflara bildirecek (m. 65/1); diğer taraf veya tarafları bu durumdan haberdar edecektir. Diğer devletlerin buna itiraz etmemeleri durumunda, bildirim bu devletlerin eline geçmesinden başlayarak en az üç aylık bir sürenin sonunda, birinci devletin öngördüğü önlemi yürürlüğe koyma hakkı vardır (m. 65/2). Diğer devletlerin bildirim itirazda bulunmaları halinde ise, itiraz tarihinden başlayarak on iki ay içinde tarafların seçecekleri barışçı yöntemler çerçevesinde konuya ilişkin uyuşmazlığı çözmeleri gerekecektir. Bu süre içinde uyuşmazlığın herhangi bir çözüme bağlanamaması durumunda başvurulacak yöntemler ise geçersizlik nedenine göre farklılık göstermektedir.

Andlaşmanın geçersizlik nedeni bir jus cogens kuralına aykırılık ise, tarafların sorunu birlikte bir hakemliğe götürememeleri durumunda,

³⁷ **DENK**, s. 68; **REÇBER**, s. 126; **SHAW**, s. 945.

³⁸ **PAZARCI**, I. Kitap, s. 176.

herhangi birinin tek tarafı olarak Uluslararası Adalet Divanı'na başvurma hakkı doğmaktadır³⁹ (m. 66/a). Diğer geçersizlik nedenleri için ise zorunlu uzlaştırma yöntemi öngörülmektedir (m. 66/b).

IV. SONUÇ

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde, uluslararası hukukun şekli kaynaklarına ilk kez bir pozitif düzenlemede yer verilmiş; "uluslararası andlaşmalar" asli kaynaklardan biri olarak belirlenmiştir. Uluslararası andlaşmalar; uluslararası hukukun somutlaşması, uluslararası hukuk sùjelerinin iradelerinin ve uymaları gereken kuralların açık bir biçimde saptanması noktasında yadsınamaz bir işleve ve önceliğe sahip bulunmaktadır.

Günümüzde büyük çoğunluğu yapılageliş değeri kazanmış olan ve uluslararası hukukun devletler arasında yapılan uluslararası andlaşmalara ilişkin kurallarının temel kaynağı niteliğine sahip bulunan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde, andlaşmaların hukuksal geçerliliğine ilişkin beş temel düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Bu düzenlemeler ışığında, andlaşmaları geçersiz kılabilecek nedenleri, genel olarak, "andlaşmanın yasal yetkililer tarafından yapılmaması", "iradenin sakatlanması" ve "uluslararası buyruk kurala (jus cogens) aykırılık" olarak belirlemek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki,

³⁹ Sözleşme'nin 46 ila 52. maddelerinde, taraf devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla getirilen düzenlemelerle; çeşitli etkenlerin zorlamasıyla ve gerçek manada rızası olmadan bir andlaşmayla bağlanmak durumunda kalan devletlerin, söz konusu andlaşmayı geçersiz kılma ya da sona erdirmeye sürecini başlatarak, bireysel çıkarlarını koruyabilmesinin yolu açılmaktadır. Devletlerin ancak tam rızalarıyla taraf oldukları andlaşmalarla bağlanabileceği temel kuralından yola çıkan Sözleşme; devletlerin bireysel çıkarlarının zarar görmesinin söz konusu olduğu durumlarda, ilgili sürecin başlatılması yetkisini doğal olarak sadece taraflara vermiştir. Buna karşılık, temel amacı tüm uluslararası toplumun genel çıkarlarının korunması olan jus cogens kurallarla çatışan andlaşmaların geçersizliğinin saptanacağı sürecin başlatılmasının da yine sadece taraflara bırakılması dikkat çekici olup, düzenlemenin bu haliyle, uluslararası toplumun temel çıkarlarını korumaya tatmin edici bir şekilde hizmet ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bkz. **DENK**, s. 64-65; **KLABBERS**, s. 58-59.

andlaşmaların geçersiz sayılma yolları, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde, mutlak butlan ve nisbi butlan durumlarıyla sınırlı tutulmakta, andlaşmaların yokluğundan söz edilmemektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu nedenlerin varlığı halinde andlaşmanın geçersiz sayılması mümkün olup; geçersizlik, ilke olarak, söz konusu andlaşmanın yürürlüğe girdiği andan başlayarak (ab inito) hüküm doğurmaması sonucunu içermektedir. Bu durumda, belirli istisnai durumlar söz konusu olmakla birlikte, önceden yapılan işlemler iptal edilerek, önceki koşulların mümkün olduğu ölçüde sağlanması gerekecektir. Ancak, bu andlaşmanın geçersizliğinin söz konusu edilmesine ilişkin koşullar, geçersizliğin etkileri ve sorunun çözümüne ilişkin yöntemler, geçersizlik nedenine göre farklılıklar gösterebilmektedir.

KAYNAKLAR

ACER Yücel / KAYA İbrahim, Uluslararası Hukuk, 5. Baskı, Ankara 2014.

AKSAR Yusuf, Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk – I, 2. Baskı, İstanbul 2012.

AYAN Mehmet / AYAN Nurşen, Medeni Hukuka Giriş, 10. Baskı, Konya 2014.

BROWNLIE Ian, Principles of Public International Law, Seventh Edition, New York 2010.

DENK Erdem, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, Sayı 2, Yıl 2001, ss. 43-70.

FITZMAURICE Malgosia, “The Practical Working of the Law of Treaties”, International Law, (Edited by Malcolm EVANS), Third Edition, New York 2010, ss. 172-200.

HARRIS D. J., Cases and Materials on International Law, Fourth Edition, London 1991.

HENKIN Louis / PUCH Richard C. / SCHACHTER Oscar / SMIT Hans, International Law – Cases and Materials, Second Edition, Minnesota 1987.

KARAKOÇ İrem, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens - Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2006, ss. 87-122.

KLABBERS Jan, International Law, New York 2013.

MERAY Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, Cilt 2, 4. Baskı, Ankara 1975.

PAZARCI Hüseyin, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukuna Göre Andlaşma Kavramı”, Milletlerarası Hukuk Bülteni, Yıl 10, Sayı 1-2, 1990, ss. 151-163.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap, 12. Baskı, Ankara 2014. (I. Kitap)

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 13. Baskı, Ankara 2014. (Uluslararası Hukuk)

REÇBER Kamuran, Uluslararası Hukuk, Bursa 2014.

SHAW Malcolm N., International Law, Sixth Edition, New York 2008.

SUR Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2013.

THIRLWAY Hugh, “The Sources of International Law”, International Law, (Edited by Malcolm EVANS), Third Edition, New York 2010, ss. 95-121.

VERDROSS Alfred, “Jus Dipositivum and Jus Cogens in International Law”, The American Journal of International Law, Vol. 60, No. 1, January 1966, ss. 55-63.

Kararlar

- Case Concerning the Temple of Preah Vihear, (Cambodia v. Thailand), Merits, (1962) ICJ Reports, No. 6.

- Fisheries Jurisdiction, (United Kingdom v. Iceland), Jurisdiction of the Court, Judgement, (1973) ICJ Reports.

- Land and Maritime Boundary Between Cameroon and Nigeria, (Cameroon v. Nigeria; Equatorial Guinea Intervening), Judgement, (2002) ICJ Reports.

- Mavrommatis Palestine Concessions Case, (Jurisdiction), (Greece v. UK), (1924) PCIJ Reports, Series A, No. 2.

- The Wimbledon Case, (France, Italy, Japan and the UK v. Germany), (1923) PCIJ Reports, Series A, No. 1.